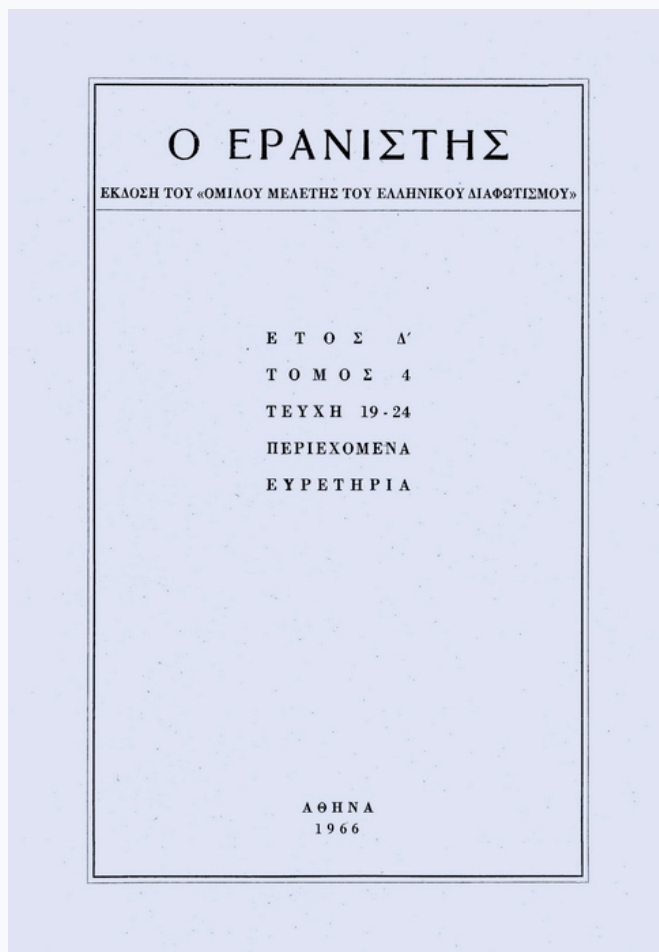

The Gleaner

Vol 4 (1966)

Ελληνική μετάφραση του Δον Κιχώτη (περιγραφή ενός κώδικα)

Λουκία Δρούλια

doi: [10.12681/er.9657](https://doi.org/10.12681/er.9657)

Copyright © 2016, Λουκία Δρούλια

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δρούλια Λ. (2016). Ελληνική μετάφραση του Δον Κιχώτη (περιγραφή ενός κώδικα). *The Gleaner*, 4, 25–29.
<https://doi.org/10.12681/er.9657>

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΟΝ ΚΙΧΩΤΗ (ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΝΟΣ ΚΩΔΙΚΑ)

Οί δύο πρώτες ενότητες του πρώτου μέρους του έργου *Δόν Κιχώτης*, μεταφρασμένες έλληνικά, περιέχονται σε κώδικα άκέφαλο, του όποιου μικροταινία υπάρχει στο ΚΝΕ/ΒΙΕ κατά παραχώρηση των κατόχων του.

Ό κώδικας, άχρονολόγητος, θα πρέπει να τοποθετηθῇ, με δάση την γραφή του, στο δεύτερο μισό του 18ου ή στη πρώτη δεκαετία του 19ου αϊ. Τό μόνο πρόσθετο στοιχείο που παρέχεται, έκτος από την γραφή, έφόσον λείπει ή σελίδα του τίτλου, είναι ή υπογραφή στο τέλος: «Σμαράγδα δόμνα». Προφανώς πρόκειται για σύζυγο ήγεμόνα¹ τῆς Μολδαβίας ή τῆς Βλαχίας, ή όποία υπέγραψε τόν κώδικα αυτό είτε ως κάτοχός του είτε ως μεταφράστρια του έργου του Θερδάντες.

Με τό όνομα Σμαράγδα—πολύ συνηθισμένο στίς φαναριώτικες οίκογένειες—είναι γνωστές όρισμένες έλληνίδες που έγιναν δόμνες από τό γάμο τους με ήγεμόνες τών παραδουναβείων χωρών.

Τό 1728 συναντάμε μία «Σμαράγδα δόμνα» ν' άλληλογραφῇ με τόν Χρύσανθο Νοταρά². Πρόκειται για την 3η σύζυγο του Νικολάου Μαυροκορδάτου, στην βιβλιοθήκη του όποιου περιλαμβάνονται δύο εκδόσεις του έργου του Θερδάντες³. Ό Νικ. Μαυροκορδάτος όπως είναι γνωστό απέθανε τό 1730. Παρόλο όμως που ή τρίτη αυτή σύζυγός του έζησε αρκετά χρόνια ύστερα από τόν θάνατό του—όπως μαρτυρείται και από ρουμανική έπιγραφή του 1745 στο ναό Foișorul ή Σμαράγδα απέθανε κατά την διάρκεια τῆς τετάρτης ήγεμονίας του Κωνσταντίνου Μαυρο-

1. Θα πρέπει όπωσδήποτε να δεχθοῦμε ότι ή λέξη «δόμνα», σημειωμένη ύστερα από ένα γυναικείο όνομα, αποδίδει τόν έπίσημο τίτλο του προσώπου και δέν είναι άπλως μία προσφώνηση. Στην περίπτωση αυτή τό «δόμνα» χρησιμοποιείται για τίς συζύγους τών ήγεμόνων, όπως και τό «δομνίτσα» για τίς κόρες τών ήγεμόνων.

2. Hurmuzaki, *Documente*, τ. 14, μέρος 2ο, σελ. 994, κ.ά.

3. N. Iorga, *Pilda bunilor domni*

din trecut, στο *Annales de l'Académie Roumaine*, σειρά 2η, том. 37, Βουκουρέστι 1915. Στόν Κατάλογο τῆς Βιβλιοθήκης του Κων. Μαυροκορδάτου (σ. 85-120) αναφέρονται δύο εκδόσεις του Δόν Κιχώτη, μία γαλλική: *Histoire de l'admirable Don Quichotte de la Manche*, 8ο, vol. 6, Lyon 1718 (σ. 115) και μία ιταλική: *Don Chisciotte della Mancina*, 8ο, vol. 2, Roma 1677 (σ. 118).

κορδάτου¹—πάλι πρέπει να θεωρήσουμε ότι τα χρόνια αυτά είναι πρώιμα για να της προσγράψουμε την μετάφραση του Δόν Κιχώτη.

Πολύ αργότερα, συναντάμε μια άλλη «Σμαράγδα δόμνα»², την σύζυγο του Σκαρλάτου Καλλιμάχη, ήγεμόνα της Μολδαβίας το 1806, 1807-1810 και 1812-1819. Οι χρονολογίες αυτές μας φέρνουν πιδ κοντά στην εποχή, όπου θα έπρεπε ίσως να τοποθετήσουμε τον κώδικα. Η γραφή είναι του 2ου μισού του 18ου αλ. αλλά μπορούμε να δεχθούμε ότι ο γραφικός χαρακτήρας ενός γραφέα του 1770 ή 1780 δεν αλλάζει ουσιαστικά ως το 1810 ή 1820.

Αν τώρα η «Σμαράγδα δόμνα» είναι απλώς κάτοχος του κώδικα ή αν έχει μεταφράσει ή ίδια το έργο του Θεοδάντες, πάλι μας είναι άγνωστο. Δεν είμαστε βέβαιοι αναγκασμένοι να θεωρήσουμε την «Σμαράγδα δόμνα» ως μεταφράστρια του κειμένου, επειδή έχει υπογράψει στο τέλος του κειμένου. Ορισμένα όμως στοιχεία, που υπάρχουν στην μετάφραση, ίσως υποδηλώνουν την γυναικεία προέλευσή της. Οι ύβρεις π. χ., τα έρωτικά άσματα και η επιτύμβια επιγραφή δεν έχουν μεταφρασθή και έτσι μένουν στον κώδικα άγραφες οι αντίστοιχες σελίδες. Ίσως από σεμνοτυφία: ίσως πάλι παρελείφθηκαν τα τμήματα αυτά για ν' αποδοθούν αργότερα έμμετρα (στο γαλλικό κείμενο του Δόν Κιχώτη, που συμβουλευθήκα³, τα έρωτικά άσματα και η επιτύμβια επιγραφή είναι έμμετρες, οι ύβρεις όμως σε πεζό). Αξιζει ακόμα να σημειωθή, ότι τα όνόματα των βοσκών Χρυσόστομος και Αμδρόσιος έχουν αντικα-

1. *Inscriptiile medievale ale Romaniei*, τομ. Α': *Orasul Bucuresti*, έκδοση της Ρουμανικής Ακαδημίας, Ίνστιτούτο της Ιστορίας, Βουκουρέστι 1965, σ. 258-9, αρ. 138, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Επίσης στον Κατάλογο χειρογράφων της Ζωγραφείου αναφέρεται επιστολή του 1742 προς «Δόμνη Σμαράγδα»: πιθανόν να είναι ή ίδια, βλ. Α. Παπαδόπουλος Κεραμύς, Δύο κατάλογοι ελληνικών κωδίκων εν Κωνσταντινουπόλει... Β', Κατάλογος των εν τη βιβλιοθήκη «Ζωγραφείου» ελληνικών κωδίκων στο περ. *Izvestija Russkago Archeologiceskago Instituta v Konstantinopole*, τόμ. 14, 1909, τεύχ. 2-3, σ. 62. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την Σμαράγδα Σταυρο-

πόλεως, τρίτη σύζυγο του Νικολάου Μαυροκορδάτου βλ. ΑΙ Stourzda, *L'Europe Orientale et le rôle historique des Maurocordato*, Παρίσι 1913, σ 95, και τα έργα στα όποια παραπέμπει ο Stourdza, P. N. Nasturel, *Biserica Stavropoleos* και J. Filitti, *Asezamintul cultural Mitrop. Dositeiu Filitti*, Βουκουρέστι 1910.

2. J. Blancard, *Les Mavroyeni*, Παρίσι 1909 τόμ. Α', σελ. 598. Βλ. υπογραφή της Σμαράγδας Καλλιμάχη σε πωλητήριο έγγραφο της 15ης Μαρτίου 1820 εκδομένο στο Ν. Iorga, *Documente privitoare la familia Calimachi*, Βουκουρέστι, τόμ. Α', σ. 601.

3. Cervantès, *L'Ingénieux Hidalgo Don Quichotte de la Manche*. Tra-

τασταθῇ ἐδῶ, ἴσως ἀπὸ εὐσέβεια, μὲ ἄλλα ποὺ θυμίζουσιν λιγώτερο πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ποὺ ἀνήκουν πρὸ τυπικὰ στὸ εἰδυλλιακὸ εἶδος : Μυρτίλος καὶ Ἑργαστος.

Ὅσο γιὰ τὸ πρότυπο, τέλος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔγινε ἡ μετάφραση, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἰταλικό, ἂν κρίνουμε ἀπὸ ὀρισμένες λέξεις ἢ τύπους ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὸν κώδικα αὐτὸ (δοταρία, σινιόρα, Δουλτζίνεα κ.ἄ.).

Ἀκολουθώντας τὸ γενικὸ ἐκπολιτιστικὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς τους πολλὲς δόμνες καὶ δομνίτζες, ἀσχολήθηκαν μὲ μεταφράσεις ἀπὸ γαλλικὰ ἢ ἰταλικὰ πρότυπα (Ραλοῦ Σούτσου, Αἰκατ. Σούτσου¹ Ραλοῦ Καρατζᾶ²). Οἱ φαναριῶτες ἡγεμόνες ἐξᾴλλου στὴν προσπάθειά τους νὰ διοχετεύσουν τὰ εὐρωπαϊκὰ «φῶτα» στὶς παρίστριες ἡγεμονίες ἐνθάρρυναν πολὺ τὶς μεταφράσεις ἠθικοδιδασκτικῶν ἔργων. Ἔτσι γιὰ πρώτη φορά, ὅσο ξέρουμε, τὸ 1741 μεταφράζονται οἱ κωμωδίες τοῦ Μολιέρου³ «διὰ προσταγῆς τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ θεοσεβεστάτου Αὐθέντου καὶ Ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου, κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Νικολάου βοεβόδα Μαυροκορδάτου». Σὲ ἄλλο χειρόγραφο, ποὺ γράφηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰ., ὑπάρχει ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου τοῦ Voltaire «ἡ δομνίτζα τῆς Βαθυλῶνος», μὲ τὴν παρακάτω ἐπεξήγηση : «πλάσμα ἡθικὸν ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς τρόποις ρητορικοῖς διαφόροις, τὴν μὲν κακοήθειαν ἐμπαίζει καὶ διασύρει, συνίστησι δὲ τὴν χρηστοθήειαν, καὶ ἀπλῶς τὸ ὀρθῶς φρονεῖν περὶ τῶν πραγμάτων· παρενεῖρει δὲ καὶ τινα περίεργα ἄλλα⁴». Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πνευματικὸ κλίμα λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ ἐντάξουμε καὶ τὴν μετάφραση τοῦ Δὸν Κιχώτη, ἔργο, τὸ ὁποῖο συνέθεσε ὁ Θερβάντες γιὰ νὰ διακωμωδῇ τὰ ἄφθονα romans de chevalerie ποὺ εἶχαν μεγάλη διάδοση στὴν ἐποχὴ του.

Ἡ περιγραφή τοῦ κώδικα εἶναι ἡ ἀκόλουθη :

Χαρτ., 20,5×15 σσ. 350 στ. 16

Τέλη 18ου αἰ. Ἀκέφαλο

σ. 15-21. Ἀρχ. :ρον νὰ δώσῃ μίαν ματιάν. Τελ. : καὶ εἰς τὰ πράγματά του.

duction nouvelle précédée d'une introduction par Jean Babelon ; Παρίσι, 1929, 3 τόμ.

1. Βλ. Γκίνη-Μέξα, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία* 1800-1861, τοὺς ἀριθμοὺς 1881, 1149.

2. N. Iorga, *La société roumaine du 19e siècle dans le théâtre roumain*. Παρίσι 1926, σ. 14.

3. Βλ. Σπ. Λάμπρου, *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 15 (1921) σ. 294-5, ὅπου περιγράφει περιληπτικὰ τὸ χειρόγραφο. Μικροταινία τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο πρόκειται νὰ παρουσιάσω μελλοντικά, ὑπάρχει στὸ ΚΝΕ/ΒΙΕ.

4. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀνήκει στὴν Βοζλειανὴ βιβλιοθήκη. Μικροταινία του κατέχει ὁ κ. Κ. Θ. Δημαρᾶς.

σ. 22 - 47. Κεφάλαιον Β'. "Όπου διηγείται τὰ ὅσα ἔκαμεν ὁ δὸν Κισσότης τὴν πρώτην ἡμέραν ὅπου ἐκίνησεν ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Ἀρχ. : Ἐβαλε λοιπὸν εἰς τάξιν. Τελ. : δίχως νὰ ἔμπη εἰς τὸ τάγμα τῶν καβαλλιέρων.

σ. 47 - 72. Κεφάλαιον Γ'. "Όπου διηγείται τὸν εὐμορφον τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ὁ δὸν Κισσότης ἀρματώθηκε διὰ καβαλλιέρως. Ἀρχ. : Τοιούτης λογῆς λοιπὸν βασανιζόμενος. Τελ. : τὸν ἄφησεν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ καλόν.

σ. 73 - 101. Κεφάλαιον Δ'. "Όπου διηγείται τὰ ὅσα ἐσυνέβηκαν τὸν καβαλλιέρην μας ἀφ' οὗ εὐγῆκεν ἀπὸ τὴν ὁσταρίαν. Ἀρχ. : Θέλει νὰ ᾔτον πρὸς τὸ ξημέρωμα. Τελ. : παρὰ εἰς τὸ ἄλογόν του.

σ. 101 - 118. Κεφάλαιον Ε'. "Όπου ἀκολουθεῖ καὶ διηγείται τὴν συμφορὰν τοῦ καβαλλιέρου μας. Ἀρχ. : Βλέπωντας τέλος πάντων πῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ σαλεύσῃ. Τελ. : ἐπῆγαν εἰς τὸ σπῆτι τὸν δὸν Κισσότην.

σ. 118 - 144. Κεφάλαιον ΣΤ'. "Όπου διηγείται διὰ τὴν καλὴν καὶ μεγάλην ἐξέτασιν ὅπου ἔκαμεν ὁ παπᾶς καὶ ὁ περπέρης εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ πολυξέου μας εὐγενοῦς. Ἀρχ. : Ὁ ὁποῖος ἀκόμη ἐκοιμοῦνταν. Τελ. : καὶ ἐμεταγλώττισε μερικὸς μύθους τοῦ Ὁβιδίου.

σ. 144 - 164. Κεφάλαιον Ζ'. "Όπου διηγείται τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ καλοῦ μας καβαλλιέρη τοῦ δὸν Κισσότης τῆς Μαντζίας. Ἀρχ. : Ὡστόσον ἐξῆπνησε καὶ ὁ δὸν Κισσότης. Τελ. : καὶ εἶναι τῆς δυνάμεώς μου.

σ. 164 - 195. Κεφάλαιον Η'. "Όπου διηγείται τὸ νόστιμον συμβεβηκὸς ὅπου ἐσυνέβη εἰς τὸν ἀνδρειωμένον δὸν Κισσότην μὲ τοὺς ἀνεμομύλους καὶ ἄλλα συμβεβηκότα. Ἀρχ. : Ἐπάνω εἰς αὐτὸ εἶδαν τριάντα σαράντα ἀνεμομύλους. Τελ. : ὅπου διηγείται εἰς τὸ δεύτερον μέρος.

σ. 196 - 215. Μέρος δεύτερον τοῦ εὐγενοῦς δὸν Κισσότης τῆς Μαντζίας. Κεφάλαιον Θ'. Εἰς τὸ ὁποῖον φαίνεται τὸ τέλος τῆς φιλονεικίας τοῦ ἀνδρειωμένου βισκαϊάνου, μὲ τὸν γενναῖον δὸν Κισσότην. Ἀρχ. : Εἰς τὸ πρῶτον μέρος αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Τελ. : ἀγκαλὰ καὶ τὸν ἔπρεπε κατὰ τὰ ἔργα του.

σ. 216 - 235. Κεφάλαιον Ι'. "Όπου διηγείται τὰ ὅσα ἄλλα ἐσυνέβηκαν εἰς τὸν δὸν Κισσότην μὲ τὸν βισκαϊάνον. Ἀρχ. : Ὁ Σάντζιο Πάντζας εἶχε σηκωθῇ. Τελ. : πλέον φανερώτερα τὴν ἀνδρείαν τῆς καβαλλιερίας.

σ. 236 - 259. Κεφάλαιον ΙΑ'. "Όπου διηγείται διὰ ἐκεῖνο ὅπου ἐσυνέβη εἰς τὸν δὸν Κισσότην μὲ τοὺς κατζικοβοσκούς. Ἀρχ. : Οἱ κατζικοβοσκοὶ τοῦ ἔκαμαν μεγάλας περιποιήσεις. Τελ. : καὶ ἡ ἀλήθεια.

σ. 259 - 285. Κεφάλαιον ΙΒ'. Διὰ ἐκεῖνο ὅπου ἐδιηγῆθη ἕνας βοσκὸς εἰς τοὺς ἄλλους βοσκούς ὅπου ᾔτον μὲ τὸν δὸν Κισσότην. Ἀρχ. : Εὐρισκόμενοι εἰς αὐτοὺς τοὺς λογισμούς. Τελ. : ἀπὸ μιὰν μεγάλην ὁρμὴν δυνατῶν κλοτσζιμάτων.

σ. 285 - 323. Κεφάλαιον ΙΓ'. Εἰς τὸ ὁποῖον πέρνει τέλος ἡ ὁμιλία τῆς Μαρτζέλας, καὶ δηλοποιοῦνται ἄλλα περίεργα συμβεβηκότα. Ἀρχ. : Εὐθὺς ὅπου ἄρχισε νὰ χαράξῃ ἡ ἡμέρα. Τελ. : νὰ διαβάξῃ μεγαλοφώνως αὐτὰ τὰ λόγια.

σ. 324 - [350]. Κεφάλαιον ΙΔ'. "Όπου διηγείται τοὺς στίχους τῆς ἀπελπισμένης τοῦ ἐλκεῖνου βοσκοῦ, καὶ ἄλλα αἰφνίδια συμβεβηκότα. (σ. 325-327, ἄγραφες σελίδες, παραλείπονται στίχοι). σ. [328] Ἀρχ. : ἄρесе κατὰ πολλὰ τὸ τραγούδι. (σ. [348]. Κενὸ παραλείπονται στίχοι). Τελ. : τελειώνωντας ἐδῶ τὸ δεύτερον μέρος.

Α. Ἀκέφαλον. Λεῖπουν τὰ ἑπτὰ πρῶτα φύλλα. Ἡ ἀρίθμηση ἀπὸ τὴν σε-

ἐδὴ γὰρ ἴδον τὴν ἵστορίαν τοῦ Μαρ τέχα,
καὶ τοῦ Μυρλίχα, καὶ τοῦ Τρεχάδαυτ
δοὺν Κιατόλη. ὁ δὲ ποῖος ἀποφάσκει νὰ
πάει νὰ βρῇ τὴν βοήθην πάλαι τὴν Μαρ
τέχα, καὶ νὰ τὴν βοηθήσῃ ὅσον ἡμῶν.
πορθεῖ. ἀμὴν δὲ δ' ὡς ἔλκε καὶ ἀδὲν
σοπούντα, ὡς καὶ οἱ δὴ γὰρ ἔσονται.
τὴν τὴν ἀληθινὴν ἵστορίαν. λεγόντων:
ταῖς ἐξουσίαις δ' ἐδούλεον μέεσσι.
Σμαράγδα

Πίν. 1. Πανομοιότυπο ὑπογραφῆς τῆς Σμαράγδας δόμνας
στὴν τελευταία σελίδα τῆς μετάφρασης τοῦ Δὸν Κιχώτη

λίδα 15. Σελιδαρίθμηση ὡς τὴν σ. 324, οἱ ὑπόλοιπες ὡς τὴν σ. [350] χωρὶς ἀρίθμηση. Τὴν σ. 195 (τέλος τοῦ πρώτου τμήματος τοῦ πρώτου μέρους) ἀκούουθ' ἑνὲς σελίδας χωρὶς ἀρίθμηση. Ἡ σ. 196 στὸ recto τοῦ ἐπομένου φύλλου. Κενὰ στίς σελ. 188, 189 (παραλείπεται μετάφραση ὕβρεων), σ. 252 - 256 (παραλείπονται στίχοι ἄσματος), σ. 324 - [328] (παραλείπονται στίχοι, τὸ τραγούδι τοῦ βοσκοῦ), σ. [347 - 348] (παραλείπονται στίχοι, ἐπιτάφια ἐπιγραφή). Στὴν σ. [350] τέλος τοῦ δευτέρου τμήματος τοῦ πρώτου μέρους.

Γ ρ α φ ῆ ἐπιμελημένη. Ὁ κώδικας εἶναι γραμμένος μὲ χ¹, στὴν σ. 350, χ² ἢ ὑπογραφή. Ἡ σελιδαρίθμηση σύγχρονη τοῦ κειμένου. Τέσσερα παράφυλλα στὸ τέλος τοῦ κώδικα. Κ α τ ά σ τ α σ η καλή. Σ τ ά χ ω σ η χαρτονίνη - δερματίνη.

Β. σ. [350]. (χ²) : ὑπογραφή Σμαράγδα δόμνα.

Λουκία Δρούλια